

rjedih, ali ipak općih definicija bizantske škole tog vremena. Prema tome, da je filozofija Konstantina više vezala uz učene svjetovnjake njegova vremena, u prvom redu uz Focija, nego uz monahe i askete. U tom Ševčenko vjerno slijedi svog učitelja Dvornika, koji već tridesetak godina ustrajno tvrdi, da je Konstantin išao u red »virorum exterioris sapientiae« te prema tomu pripadao Focijevoj stranci kao stranci tadašnje inteligencije kojoj su pripadali protivnici patrijarhe Ignacija. To mišljenje, da je Konstantin bio stranački pristaša i intimni prijatelj Focijev, nastoje Dvornik i Ševčenko potkrijepiti svjedočanstvom Anastazija Bibliotekara prema kojem bi Konstantin bio »fortissimus amicus« Focijev. Međutim, Grivec je ovdje pokazao da to svjedočanstvo ima dosta slabih tačaka, te se ne može uzeti kao siguran dokaz za Konstantinovo prijateljstvo s Focijem, jednako kao ni »argumentum e philosophia et eruditione s. Cyrilli«. Iz konteksta naime ŽK 3 i 4, kao i iz veze s »pradjedovskim častima«, jasno proizlazi da Konstantinova definicija filozofije nosi posve asketsko obilježje, na što Dvornik i Ševčenko nisu uopće obratili pažnje, a to im Grivec ozbiljno zamjera. Osim toga navodi autor riječi Klementa Bugarskog, (Ohridskog) koji izričito kaže da je Konstantin »bio velik u vanjskoj (profanoj) filozofiji, ali veći u nutarnjoj (kršćanskoj) filozofiji« te zaključuje da je i ovaj posljednji argumenat za Konstantinovo prijateljstvo s Focijem bez osnova.

Problem odnosa Konstantina i Focija, koji je već dugi niz godina predmet naučnog raspravljanja u svijetu, riješio je Grivec u svojoj knjizi *Konstantin und Method* (1960) 233—239.

B. Grabar

RADOVI INSTITUTA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE U ZADRU

Pripojenjem Zadra svojoj matičnoj zemlji, poslije II svjetskog rata otvorila su se za ovaj grad dva sna-

žna problema koja je trebalo brzo i uspješno riješiti: a) sačuvati i proučiti historijsko nasljeđe grada Zadra i b) pomoći mu da se, nakon svestranog proučavanja svoje stoljetne kulturne baštine, čvrsto poveže sa svojom prirodnom matičnom zemljom. Rješavanju tog dvostrukog problema posvetila je JAZU u Zagrebu poseban Institut u Zadru koji izdaje periodik Radovi.

Kako će se i Staroslavenski institut proučavajući hrvatski glagolizam u svojem radu moći susresti na istom području to ćemo se u Slovu osvrtni na neke dodirne radove.

SVEZAK 1, (1954)

J. SEISSEL, *Urbanistički lik i problemi rekonstrukcije grada Zadra.*

Kako je historijski Zadar u ruševinama ušao u sklop nove Jugoslavije odmah se pojavilo pitanje njegove rekonstrukcije koje je iziskivalo mnogo predradnji i studija. Autor u ovoj radnji daje pregled ocjena i rezultate natječaja. U prvoj etapi obnove grada Zadra sva se briga usredotočuje oko historijskih spomenika ranog srednjeg vijeka. Najvrednije građevine (sv. Donat, sv. Marija, sv. Stošija, sv. Krševan i sv. Franjo) sagrađene su u doba narodnih vladara, kad je Zadar bio rasadište hrvatske kulture. Kako istaknuti njihovu estetsku, kulturnu i historijsku vrijednost i dovesti u sklad s novim perspektivama njegova razvitka kao novog urbanističkog centra — o tom autor iznosi svoj stručni i kritički stav.

P. SKOK, *Postanak hrvatskog Zadra.* Ova toponomastička studija dovodi autora do zaključka da sam Zadar kao i njegova okolica uz more pravac Nin-Biograd kao i njegovo zaleđe — teren starih hrvatskih župa (Luka, Sidraga, Zatinsko koje spominje Porfirogenet u prvoj pol. X st.) imaju malo *predrimskih* (Nin > Aenona, Diklo > Doculum i Zadar > Jader), *rimskih* (Muchla

bona = dobra gomila, tal. Punta Amica, hrv. Oštri rat) i *starokršćanskih* naziva (Sukošan < Sanctus Cassianus), a da je *hrvatski* toponomastički sistem dobro proveden uz obalu, a naročito u zaleđu. Lingvističke studije starih dokumenata iz ovoga područja potvrđuju i ovdje da je hrvatsko stanovništvo koje je obrađivalo zemlju već u ranom srednjem vijeku dalo nazive pojedinim lokalitetima koji su se s malim promjenama do danas održali.

VI. CVITANOVIĆ, *Otoci Iž i Premuda*. Iz pisanih spomenika od XIII st. do danas VI. Cvitanović iznosi popis lokaliteta i stanovništva otoka Iža. Za sam Iž postoji 37 varijanata naziva od X—XVI st. (69). Hrvati su ga vjerojatno zvali Iž, jer ga Porfirogenet piše Iz. Od patronimika iznosi 203 pozicije od kojih se do danas očuvalo samo 69. Od 164 imena lokaliteta autor daje 67 topograma koji nisu zabilježeni u dokumentima (80). Otok Iž bio je u srednjem vijeku vlasništvo hrvatskih feudalaca. Njihov broj obuhvaća 38 prezimena (73). Usput autor iznosi i međusobne odnose kolona i vlastele. U toponomastici ima rijetkih romanskih i mletačkih ostataka, stanovnici su sami Hrvati.

Autor je u knjigama naišao na naziv Dlačnik, Dlačnik Lasnik, i Dlasnik za današnji (mletački) naziv otoka Premude. Pisac naginje mišljenju da je to slavenska osnova prema riječi vukodlak i prema današnjem metaforičkom značenju dlavak za malo bodljikavo drveće (Risan) što bi odgovaralo vegetaciji otoka Premude. To bi bio peti primjer, uz rezultate prof. Skoka, gdje su mletački nazivi potisnuli toponime iz narodnog govora: Lapkat-Vrgada, Krkar-Korčula, Sulet-Šolta, Srimač-Murter i Dlačnik-Premuda.

Stj. ANTOLJAK, *Miscellanea Jadertina*. I. *Tri priloga za proučavanje historijske topografije i toponomastike zadarskih otoka i okoline Zadra*.

Na temelju novih arhivskih podataka autor nastoji protumačiti današnji naziv za otok Kornat i za čitav skup otočja *Kornati*. Uz dvadesetak različitih naziva za taj otok (109—

111) autor je uspio dokazati da je prvo ime za glavni otok *insula sancte Marie* (hrv. Stomorin otok) iz god. 1354, a god. 1435. nalazi se uz to ime prvi put »ad caput Cornate«, i da je ono latinskog (Coronata) a ne talijanskog porijekla (Incoronata). Zatim prikazuje kronološki razvitak dubleta: *Lapkat-Vrgada* za Porfirogenetov naziv *Lumbrikon* iz X st. God. 1390. javlja se naziv *insula Lapcate*, a god. 1420. navodi se prvi put grčki izmijenjeni oblik »Vergata«. Taj je naziv *Vrgada* u XVIII st. prevladao.

Zatim svestrano analizira imena poluotoka *Oštri rat-Vrševac-Puntamika*. Provjeravajući savjesno izvore autor predlaže da se za etimologiju lat. naziva »puncta Michabone« uz Skokov filološki zaključak za hrvatsko čitanje mikla talijanizirano Pontamika predrimske riječi *mutulus* (granični kamen) preko splitsko-romanske riječi *mukla* uzmu u obzir i gramatički nepravilna lična imena *Miche Bene* (Bone). U dokumentaciji hrv. naziv *Oštri rat* dolazi prvi put god. 1389, i narod ga je stoljećima tako nazivao, a službeni talijanski notari *Puntamika*. Autor odbija identifikaciju trećeg naziva *Vrševac* za taj poluotok.

U drugom dijelu svoje radnje: *Dva priloga proučavanju povijesti hrvatske književnosti u Zadru* autor, prema arhivskoj građi, iznosi podatke o porijeklu obitelji zadarskih pjesnika Šime Budinića i Franje Sorinija (+1719). Dok se o Budiniću znade, Franjo Sorini je gotovo nepoznat. Premda njegove pjesmice nemaju umjetničke vrijednosti, autor ih objelodanjuje kao jezični materijal.

A. M. STRGAČIĆ, *Papa Aleksandar III u Zadru*. Autor prvi objektivno i dokumentirano odgovara pristašama teze da je izjava očevidaca o svečanom dočeku Zadrana koji su *cum immensis laudibus et canticis altissime resonantibus in eorum sclavia lingua* pozdravili papu Aleksandra III *kasnija* interpolacija. Autor najprije ispituje trijezno vjerdostojnost izvora koji govore o tom posjetu: kronika *Romualda Guarna* (Romualdus Saler-

nitanus) i biografija pape Aleksandra III od njegovog prijatelja i pratioca na putu rimskog kardinala *Bozona*. Pisac je uspio dokazati da je *Bozonova* biografija završena god. 1178, da obiluje detaljnim opisima, dok *Guarnieva* kronika iznosi samo ono što je bitno za neki događaj. Svojim istraživanjem povijesti navedenog citata autor je došao do originalnih rukopisa s tačnim izvještajem o dočeku i pjevanju hrvatskih pjesama u čast papina dolaska u Zadar i time dokazao da taj citat nije *kasniji* umetak.

Da bi dokazao kakve su to pjesme bile i gdje ih je narod mogao naučiti, pisac analizira što su to laude i kantice i kad se upotrebljavaju. Dok su kantinci starozavjetne pjesme koje se upotrebljavaju kod recitiranja oficija, laude su pučkog porijekla, nisu dio liturgije, a pjevale su se i u čast vladara.

Pošto je objasnio postanak i izvor zapisa te dokazao da on nije kasniji umetak, autor redom pobija suprotne teze talijanskih autora (*V. Brunelli, L. Beneventa, M. Bartoli, A. Cronia, G. Praga, A. Teja*) te u zaključku usredotočuje svoje rezultate na tvrdnji da je narod mogao naučiti pjevati hrvatski kantike i laude samo u crkvi, dakle da se već u XI st. obavljala služba Božja u samom gradu Zadru na staroslavenskom jeziku.

A. MATIJEVIĆ, *Zadarsko porijeklo korala osorske katedrale*. Za 5 kodeksa iz XV st. koji se danas čuvaju u osorskom Župnom uredu autor tvrdi da su po strukturi franjevački zadarske provenijencije. Po svom sadržaju kodeksi AB su Graduali (promjenljivi pjevani dijelovi misala), Kyriale (nepromjenljivi pjevani dijelovi), a CDE sačinjavaju kompletni Antifonal (pjevani dijelovi brevijara). Kako u kodeksima manjkaju prvi i posljednji listovi, autor je pomoću sadržajne, liturgijske, paleografske i muzikološke analize uspio odrediti vrstu, porijeklo i vrijeme kad su pisani osorski kodeksi.

Analiza strukture (sastav Temporal, Sanktorala, Kyriala i rubrika) pokazala je da su osorski Graduali

prijepis franjevačkog, a komparacija melodija dovela je autora do franjevačke tradicije. Franjevci su preuzeli rimski obred, misal i brevijar, a kako su od svog početka pjevali čitav oficij, to su tražili i čisto rimsko — gregorijansko pjevanje koje se mnogo razlikovalo u pojedinim crkvama. Svravnjivanje zadarskih franjevačkih s talijanskim koralnim kodeksima pokazalo je da je franjevačko pjevanje najbliže beneventanskom i to napuljskim koralnim napjevima. Ovo se pjevanje smatralo kao jedino ispravno rimsko pjevanje (294) pa su ga franjevci preuzeli u svoje koralne kodekse i nepromijenjeno čuvali (franjevačka tradicija). S koralnim pjevanjem beneventanskog područja franjevci su preuzeli i pisanje nota i neke jezične karakteristike. Kompariranjem njemačkih, francuskih, španjolskih a napose talijanskih franjevačkih korala sa zadarskima, zatim s osorskim kodeksima dovelo je do konstatacije da osorski korali imaju isti raspored, rubrike i napjeve kao i zadarski franjevački korali. To dovodi do zaključka da su osorski Graduali i Antifonali pisani prema zadarskom predlošku u samom Zadru ili njegovoj najbližoj okolini. Pismo, iluminacija, pisanje nota i granica pisanja između 1339. i 1458. (godina kad je uvedena svetkovina sv. Trojstva koju imaju i osorski kodeksi i godina početka svetkovanja Preobraženja Kristova, kojeg još nemaju) upućuju da su napisani u XV stoljeću.

Zadarsko porijeklo osorskih korala osvjetljuje srednjovjekovni Zadar kao kulturni centar, odakle su se naručivali latinski kodeksi ili posuđivali predlošci za prepisivanje ili su tu vještinu ondje učili hrvatski pisari iz raznih naših krajeva. Naime, sve će se ovo moći primijeniti i na hrvatske glagoljske kodekse, gdje će se moći također uočiti franjevačka redakcija i zadarsko porijeklo.

A. R. FILIPI, *Podrijetlo jednog ugljanskog kaleža*. Autor ispravlja datiranje ovog umjetnički vrijednog kaleža u god. 1515. umjesto 1465. god. i njegovu provenijenciju stavlja

u Brinje u Lici umjesto Brbinj na Dugom otoku. Prezime Frančić iz zapisa identificirao je autor sa darovateljem Ivanom Frančićem, brinjskim župnikom i vikarom senjskim između 1502. i 1505. Brinje je bilo pod jurisdikcijom modruškog biskupa. Biskup Šimun Benja-Kožičić (1509—1536) morao je zbog turskih provala mijenjati svoju rezidenciju, dok konačno nije stigao u Zadar. Tu je umro i pokopan u obiteljskoj grobnici u samostanskoj crkvi sv. Jerolima u Ugljanu, kamo je sigurno on dao prenijeti i dragocjeni kalež iz Brinja.

Š. JURIC, *Kodeksi urbinske knjižnice važni za hrvatsku napose za zadarsku povijest*. Poznati istraživač hrvatske inkunabulističke štampao je više radova i prikaza s područja bibliografije domaće i strane u kojima upozorava na hrvatske odnosno na jugoslavenske rukopise, inkunabule i knjige rasijane po europskim javnim i privatnim bibliotekama. Važno je pratiti najnovija izdanja bibliografija i kataloga tih knjižnica da se može taj materijal iskoristiti za našu nauku. Svoje radove štampao je autor uglavnom u Vjesniku bibliotekara Hrvatske (VBH): *O inkunabulistici i njezinim zadacima u Hrvatskoj* VBH VI, 1960, br. 1-2, 1-20 s pregledom literature o njoj str. 21-37; *Zbirka inkunabula Metropolitanske knjižnice u Zagrebu*. VBH VIII, 1962, br. 3-4, 107-132; *Katalozi rukopisa dviju velikih slavenskih biblioteka* (Narodnog muzeja u Pragu i Jagelovskog sveučilišta u Krakovu). VBH VI, 1960 br. 1-2, str. 67-69; *Novi katalog rukopisa Austrijske nacionalne knjižnice*. Slovo 9-10, 1960, 211-219; P. O. Kristeller, *Latin manuscript books before 1600*. New York, 1960. VBH VI, 1960, br. 3-4, 53-55; A. Vernet, *Les manuscrits grecs de Jean de Raguse*. (Ivan Stojković oko 1390-1443). VBH VIII, 1962, br. 3-4, 155-157; L. Mezey, *Codices latini Medii aevi Bibliothecae universitatis Budapestensis*. Budapest, 1961. VBH VIII, br. 3-4, 157-159; C. Göllner, *Turcica*. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts. Berlin 1961. VBH VII, 1961, str. 222-226.

Od kodeksa koji sadrže radove Zadрана, a nalaze se u urbinskoj biblioteci (danas odio Vatikanske) autor citira sign. 729, gdje se uz ostale pjesme nalaze i pjesme Zadranina Pavla Cortesiusa (rođen 1465) i 31 stavku vijesti ili obavijesti iz Zadra koje su pomiješane s istima iz ostalih hrvatskih gradova u kodeksima sign. 1038, 1554-55 (L. 107-115) 1; sign. 1041, 1569-1570, 14; sign. 1042, 1570-1571, 7; sign. 1043, 1572-1573, 9.

SVEZAK 2, (1955)

M. GAVAZZI, *Vitalnost običaja pobratimstva i posestrimstva u sjevernoj Dalmaciji*. Kako se posljednjih decenija nije pisalo o tom običaju, naš se uvaženi etnolog potrudio da pomoću izvještaja sa terena dokaže da taj običaj živi još i danas. Svoja ispitivanja ograničio je autor uglavnom na ona područja na kojima su taj običaj u punom cvatu susreli strani posjetioци i zapisivači naših narodnih običaja A. Fortis 1778, S. Ciszewski 1897 a to su sjeverna i srednja Dalmacija. I nakon 171 god. (1949) u Perušiću i Pograđu kraj Benkovaca blagoslovljeno je u crkvi 10 parova muških i ženskih pobratimstava, dok je Fortis prisustvovao tek jednom sklapanju, što dokazuje da je u srednjoj Dalmaciji taj običaj još vrlo živ. I premda su se ta nekrvna srodstva sklupala u crkvi i na području hrvatskog glagolizma, ipak u hrv. glagolj. kodeksima kao ni u štampanim misalima i ritualima nije se sačuvao staroslavenski tekst za taj obred. Naime, blagoslov pobratimstva i posestrimstva sličan je obredu vjenčanja i blagoslovu prstena, a od tekstova se uzimalo Ivanovo evanđelje 15,12-16: Ovo je moja zapovijed da se ljubite među sobom; psalam 132: Gle kako je dobro kad braća stanuju zajedno i oracija (kolakta) 29. Tekstovi variraju što dokazuje da su ih svećenici birali po svom nahođenju.

A. M. STRGAČIĆ, *Zadranin Šime Vitasović i kulturnopovijesno značenje njegovih djela*. Uz rekonstrukciju biografije kanonika i magistra kora stolne crkve sv. Stošije u Za-

dru Šime Vitasovića (1644-1719) vrijedni istraživač zadarske crkvene povijesti u ovoj raspravi zaključuje da se u svim zadarskim crkvama sve do 1409. god. služba Božja vršila na staroslavenskom jeziku. Za tu tvrdnju služila su autoru analiza sačuvanih Vitasovićevih djela: 1) jedna njegova originalna pjesma u pohvalu prijevoda Vergilove Eneide Ivana Tanzlingher-Zanotti-a štampane u Mlecima 1688; 2) njegova Zadarska pjesmarica i 3) priručnik za crkvene obrede u stolnoj crkvi sv. Stošije u Zadru. Autorovu tvrdnju potkrepljuju nadalje: 4) Pul-kavina češka kronika pisana za vladanja kralja Ljudevita Velikog (1342-1382) gdje govori o stanju glagoljice i staroslavenske službe Božje u njegovo doba. 5) Odredba XII općeg crkvenog sabora iz god. 1215. (IV Lateranski) gdje se u IX kanonu naređuje biskupima da jednako tretiraju sve jezike i obrede u svojim biskupijama (70) što je pogodovalo širenju glagoljice. 6) Suvremene oporuka »Palkmucije«, žene plemenitog zadarskog doktora prava, gospodina Jakova de Raduchis iz god. 1396. popu glagoljašu Jakovu. 7) Crkveni sinod u Zadru god. 1460. koji zabranjuje hrvatskim svećenicima glagoljati bez posebnog dopuštenja bilo u kojoj gradskoj crkvi osim u crkvi sv. Donata i sv. Marije Velike (S. Mariae Presbyterorum). Iako nam je drago što se otkrivaju i prikupljaju dokumenti o glagoljanju po zadarskim crkvama u srednjem vijeku, ipak autorovi dokazi, naročito generaliziranje dokumenata, nisu tako čvrsti, da bi mogli izdržati sve pri-govore.

Lj. MAŠTROVIĆ, *Ninski govor*. Autor iznosi sliku govora svoga rodnog kraja onako, kako ga je čuo govoriti ili po slušanju starih ljudi. To je govor od kraja XIX do prve polovine XX st. Predstavlja mješavinu čakavskog (starosjedilačkog) i štokavskog (dospeljeničkog) govora. Nin je često stradavao od malarije, od provale Turaka i mletačke ob-rane i njegovo je stanovništvo tražilo utočišta na sigurnim mjestima (Zadar i otoci) ili se iseljavalo u Liku i na Velebit. Na njihova mje-

sta dolazili su bjegunci iz istočne Dalmacije, Ravnih kotara i iz Like. S novim stanovnicima dolazi na ovo područje štokavština koja pomalo istiskuje čakavštinu. Radnja je vri-jedan prilog proučavanju hrvatske dijalektologije, a izrađena je na bazi kompariranja sa Zoranićevim jezikom iz toga područja (XVI st.) kao i sumiranja jezičnih zaključaka rapskog, lumbardskog (M. Kušar), vrbovskog (R. Strohal) i božavskog (A. Cronia) narječja.

A. MATIJEVIĆ, *Porijeklo rene-sansnih psaltira franjevačkog samo-stana u Zadru*. Uvaženi istraživač zadarskog latinskog korala uspio je u ovoj radnji dokazati da 10 zadarskih korálnih zbornika nisu import iz Venecije nego da su ih napisali domaći umjetnici na domaćem tlu. Naime, ovi znameniti kodeksi nisu do danas svestrano proučeni. Hans Folnesich (Die illuminierten Handschriften in Dalmatien. Leipzig 1917) proučavao je samo minijature tih kodeksa i samo na temelju njih iz-veo je svoje zaključke o školi, vre-menu i mjestu postanka zadarskih kodeksa: 3) Graduala (ABD) potječu iz poč. 14. st. s minijaturama bolonjske škole i prema tome da su vjerojatno izrađeni u Bologni; 5 Antifonala (HCFGE) da su izrađeni koncem 13. st., a minijature odaju padovansko-mletačku školu; 2 Psaltira (ML) ukrašena su minijatu-rama mletačke škole i da su donešena iz Venecije (193).

Baština od 10 velikih kodeksa dokazuje o snažnoj i brojnoj franjevačkoj zajednici za koju su bili potrebni dobro uređeni korali. Naime, franjevci su u 13. i 14. st. pjevali čitav oficij. Zato su trebali dobrog magistra kora, a za pisanje kodeksa svoje *fratres scriptores*, odnosno skriptorij, a za pisanje takvih knjiga postajali su statuti koji su tražili da koralne knjige ne prepisuju svjetovnjaci, nego da se upute i nauče braća (nota 7, 226).

Analizirajući pismo u oba Psaltira (ML) autor zaključuje da su oni pisani dalmatinskom (oblom) goticom, koja se razlikuje od mletačke, da je psaltist (pisar) bio izgrađen umjetnik, da je bio pisar po zvanju, da je napisao Psaltir M kao

i drugi L, samo u 2 perioda, jer su motivi u crtanom i u slikanim inicijalima isti (214). I u ostalim zadarskim kodeksima iz 14. st. BFD pisar psaltira izvršio je ispravke i nadopune u 15. st. što dokazuje da je pisac živio u Zadru, da je dobro poznao koralne franjevačke kodekse i znao što im nedostaje, i to je na licu mjesta i popravio.

Paleografsko proučavanje pisma zadarskih kodeksa kao i komparacija, sadržaja omogućila je autoru da otkrije još 2 druga pisara koji su tokom 15 st. izvršili nadopune u BE kodeksu kaligrafski dotjeranim pismom. I oni su poznavali nedostatke koralnih knjiga što opet svjedoči da su živjeli i djelovali u samostanu sv. Frane u Zadru, da su bili domaći ljudi koji su imali smisla za umjetnost i za suvremenu opremu knjige koja nije zaostajala za onom na drugoj strani Jadrana.

Kako je dokazano da su koralni kodeksi 15. st. iz Osora, Raba, Šibenika i Hvara međusobno povezani i prepisivani iz zadarskih bilo u Zadru ili okolini i kako postoje arhivski podaci o pisanju kodeksa i u ostalim dalmatinskim gradovima (220—221), autor zaključuje da Dalmacija ne zaostaje u prepisivačkoj djelatnosti, u umjetničkoj opremi knjiga, u lokalnim skriptorijima i domaćim majstorima, makar oni bili školovani vani. Ovi su rezultati važni, jer će se moći primijeniti kod proučavanja iluminacija i sadržaja glagoljskih kodeksa.

A. M. STRGAČIĆ, *Neobjavljena književna djela Zadrana Šime Budinića*. Uz poznate objavljene Budinićeve liturgijske knjige i teološke priručnike na hrvatskom jeziku za glagoljaše (Pokorni i mnozi ini psalmi Davidovi, Ispravnik za erēi i Summa nauka hristianskoga složena častnim učiteljem Petrom Kanisijem) koja je Š. Budinić i štampao u Rimu između 1582—1583. kamo je bio pozvan da ispravi i priredi za štampu glagoljski misal i brevijar. Ovaj Budinićev rad ostao je do danas neobjavljen i nepoznat. Također se ne zna da li su se kasniji priređivači glagoljskih liturgijskih knjiga poslužili Budinićevim radom.

Autor je na temelju arhivske građe pokušao ustvrditi da je Budinićev prijevod Rimskog katekizma za župnike bio štampan glagoljicom - u što nas nije uspio uvjeriti.

VI. CVITANOVIĆ, *O običaju pobratimstva i posestrimstva na otoku Ižu (kod Zadra) i okolnim otocima*. Dok je prof. Gavazzi svestranije obradio običaj pobratimstva i posestrimstva (literatura, tko, kada, kako i gdje se ono sklapa, obred i obaveze, naziv i motivi (str. 17-34), autor ovog članka uglavnom govori o obredu i molitvama koje su se recitirale kod sklapanja ove prijateljske veze. Pobratimstvo i posestrimstvo sklappalo se uvijek pred svećenikom u crkvi iza mise ili poslije podne iza večernje. Iz povijesti sklapanja pobratimstva i posestrimstva poznato je da je ono staro, da seže u 9. stoljeće; iz 11. st. postoje zapisane molitve u Sinajskom euhologiju (R. Nahtigal, Euhologium Sinaiticum II, Ljubljana 1942, 20—26). Autor donosi te staroslavenske oracije u latiničkoj transliteraciji, ali one ne bi mogle poslužiti filozozima u naučne svrhe. Naime, obrađivač je imao namjeru da pokaže starinu ovog istočnog crkvenog obreda kojemu nema adekvatnog ni u latinskim ni u glagoljskim misalima i ritualima zapadne Crkve. Jedino prema tradiciji, običaju i jednom suvremenom zapisanom tekstu istraživač na temelju komparacije tekstova iznosi da su tom obredu zajednički psalam 132, ljubljenje pobratima pred oltarom, recitiranje Očenaša, dok samo jedna molitva sadrži smisao staroslavenske molitve Sinajskog molitvenika.

SVEZAK 3, (1957)

J. HAMM, *Iz problematike čakavskih govora. I Čakavizam i njegova geneza*. Uvaženi poljski dijalektolog M. Matecki tvrdio je da je depalatalizacija suglasnika č ž š u c z s nastala u našim primorskim gradovima pod utjecajem venecijanskog govora, jer da je mletački kulturni odnosno jezični utjecaj bio jači od slaven-skog i da se taj čakavizam počeo javljati tek u 17. stoljeću.

Prof. Hamm odbija ovu argumentaciju, premda cakavizacija i rečakavizacija cakavskih govora nije još dovoljno osvjetljena. On ističe da nema primjera cakavizacije u gradovima koji su bili najviše izloženi venecijanskom utjecaju (Omišalj, Zadar, Split, Korčula), a na to upućuju općelingvistički, historijski i fonetski razlozi. Na temelju proučavanja govora otoka Cres, Lošinja i Suska autor tvrdi da cakavizam pripada konzervativnijem govoru, jer se na nj naišlo i u manjim selima gdje nije bilo direktnog venecijanskog utjecaja. Prema tome cakavizam nije produkt utjecaja izvana, nego da je to organska redukcija glasovnih elemenata koja je naknadno u toku samostalnog razvitka obuhvatila i palatalno $\downarrow \acute{n} > l n$ na tom području. Autor misli da je cakavizam mogao doći i spontano, kao inovacija, najčešće kao redukcija koju su u jezik unosile nove generacije (dječji govor).

V. NOVAK, *Neiskorišćavana kategorija dalmatinskih historijskih izvora od VIII. do XII. stoljeća*. U nestašici historijskih izvora za najstariju dalmatinsku povijest autor upozorava na pojedine liturgijske kodekse i njihova karakteristična mjesta, gdje se citiraju imena careva, kraljeva, papa, biskupa, opata, duždeva, po kojima se može zaključiti, kad je kodeks pisan, odnosno, kad je Dalmacija priznavala vrhovnu bizantinsku vlast, kad su na nju imali pravo hrvatski vladari, ugarsko-hrvatski kralj ili republika sv. Marka. To su *memento vivorum* u kanonu mise (u sakramentarijima, kasnije u misalima) i u oracijama na Veliki petak kao i u posebnim misama *pro imperatore* i *pro rege*. Radosna himna *Exultet* kod blagoslova uskrсне svijeće na Vel. subotu sadrži također i molitvu u kojoj se uz crkvene dostojanstvenike spominju i imena državnih poglavara. Također su se i laude (acclamations) na velike blagdane (Božić i Uskrs) pjevale iza evanđelja u slavu svjetovnih vladara, crkvenih dostojanstvenika i na čast svetaca. Ovakve priloge za historiografiju Dalmacije imaju ovi liturgijski kodeksi: Mis-

sale plenum u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu MR 166 iz druge polovine 11 st.; osorski i zadrski *Exultet* nalaze se u Osorskom evanđelistaru (kraj 11. st.) i u zadarskom Večeninom evanđelistaru (kraj 11. st.) dok *Evangeliarum Jaderense* (početak 12. st.) ima najstariji primjerak dalmatinskih *lauda*. Uz obradbu karakterističnih tekstova autor ističe kvalitetnu kaligrafsku i iluminatorsku opremu ovih kodeksa koji da su, osim Osorskog evanđelistara, izašli iz zadarskog krševanskog skriptorija.

Vj. MAŠTROVIĆ, *Nepoznato izdanje Barakovićeve »Jarule«*. Dosad je u povijesti hrvatske književnosti bilo poznato 5 izdanja Barakovićeve *Jarule*: 1618, 1636, 1656, 1702 i 1720. God. 1952. pronađeno je još jedno izdanje štampano kod Nikole Pezdana 1701. Primjerak se čuva u Naučnoj biblioteci u Zadru, sign. 55.200—R 602.

A. MATIJEVIĆ, *Glazbenik Frane Divnić i njegovi koralni*. Repertorij franjevačkih koralna iz 13. i 14. st. povećan je u 17. st. sa još 11 zbornika od kojih je 7 (3 graduala, 2 antifonala, i 2 kantuala) dobro sačuvano, a ostali samo u fragmentima. Pisar im je bio šibenski plemić i franjevac Frane Divnić (1612-1693). Graduale je prepisao iz starih zadarskih, a za antifonale se služio asiškim predlošcima. Karakterističan je i njegov rad na dopunama i ispravcima starih zadarskih koralnih zbornika. Premda je Divnić mnogo prepisivao, ispravljao i brzo dodavao nove liturgijske službe, ipak u svom radu nije preuzeo ni primijenio novu, suvremenu i na zapadu raširenu interpretaciju gregorijanskog pjevanja u 16. i 17. st. koju su nametnuli glazbenici, a ne liturgičari onoga doba, a koja se danas smatra velikim zastranjenjem u crkvenom pjevanju. (Editio Medicea rimskog graduala iz god. 1614. i 1615). Izgleda da je Divnić sa svojom okolinom imao svoj stav prema medijskom pjevanju dok je »Cantus fractus« prihvatilo, jer nikad nije to pjevanje bilo službeno zabranjeno. Divnićev rad na koralnim knjigama odaje njegovu veliku muzičku kul-

туру i lični stav prema inovacijama. Ipak to nije bio rad kompozitora nego zborovođe koji je svoje koralne priručnike pisao za svoju privatnu, neslužbenu upotrebu, zbog čega se mogu ispričati pogreške i nedostaci u poznavanju latinskog jezika.

SVEZAK 6-7, (1960)

J. HAMM, *Iz problematike čakavskih govora. II. Čakavci i Romani.* Uz trovrsnu pretpostavku (dijahronijsku, fonetsku i društvenu) da je čakavizam samonikla pojava u krajevima hrv. čakavskog dijalekta autor nastavlja s obradom problema kakav su utjecaj mogli imati Romani na slavenski proces čakavizacije. Autor zaključuje da se taj proces odvijao od bilingvizma došaljka pa do njihove asimilacije (kroatizacije). Prema tome čakavizacija nije bila direktan utjecaj Mlečana, nego posredan, jer su došljaci na svoj način izgovarali naše suglasničke grupe, a čakavci su ih prema svojoj kompaktnosti i jačini prihvaćali ili ne. Na ljestvici jačine artikulacije od č ž š do c z s ima različitih međustupnjeva na kojima se taj proces u pojedinim krajevima zaustavio pa odatle tolike nijanse i šarenilo u toj artikulaciji kod nas. Osnova tom procesu čakavizacije mogla je biti slavenska i romanska, ali budući da još nije dovoljno proučeno što je dano sa slavenske a što s mletačke (romanske) strane, teško je doći do kristalno jasnih rezultata.

VI. CVITANOVIĆ, *Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području* (Glagoljaši od XV. stoljeća do danas).

Autor daje u stvari popis svećenika glagoljaša u 34 mjesta zadarskog otočja, gdje ih je od 14. st. do danas u glagoljaškim župama našao 2346 (prema priloženoj tabeli). Njihova imena, naobrazbu, nuzgredna zanimanja, nošnju, kao i njihovu ulogu na kulturnom, socijalnom i političkom polju iznosi prema vrelima: *Glagoljski kodeksi u zadarskoj nadbiskupiji* (registrarne knjige); *Godari* (registracija datuma smrti); *Extraordinarium I, II* (1769—1859) u Arhivu zadarske nadbiskupije; *Bis-*

kupske vizitacije 1579, 1583; Apostolska vizitacija 1603; Spisi u DAZ-u: Notari, Providuri, Corponese, Testamenti, Chione sinodorum, itd. U stvaranju zaključaka prema citiranoj građi autor generalizira naobrazbu, djelovanje i kulturu jednog svećenika za sva vremena i za sve svećenike. Trebat će korigirati opće nazive »glagoljaš«, »maticar« koji nisu adekvatni. Nije uvijek pouzdana autorova transliteracija prezimena, jer u radnji postoje neobrađene dublete: Ivančić - Jivančić; Karžolin - Kržolin; Mardesić - Mrdešić; Milić - Milin itd.

V. JAKIĆ-CESTARIĆ, *Iz akcentuacije čakavskih kopnenih govora.* Radnja je prilog proučavanju čakavskih i staroštokavskih govora rekonstrukcijom novigradskog govora. Danas je ovdje govor štokavski, ali neke osobine kazuju da je taj govor čakavske provenijencije. Kako se vidi iz karakteristika starijih novigradskih spomenika (1. glagoljske oporuke suca Cvitana Katića iz god. 1494, 2. glagoljske matice krštenih i vjenčanih s kraja 17. st. i 3. Pravila škole blaž. dvice Marije od svetoha Luzarja iz 17. st.) taj je govor od najstarijih vremena bio ikavski. Taj ikavizam nije bio posljedica direktnog utjecaja staroštokavskih istočnih govora, nego je to bila osobina kopnenih čakavskih govora oko Zadra i dalje na jug. I dok ga jedne akcenatske osobine povezuju sa sjevernim čakavskim govorima, druge ga povezuju s južnim čakavcima, a sam troakcenatski sistem povezuje ga s vrgadskim i senjskim govorom. Autorica zaključuje da se miješanje akcenatskih karakteristika u novigradskom govoru ne smije pripisivati migracijskim nanosima, nego pripadnosti prijelaznom području koje ide od južne međe šibenskog kraja pa uz more sve do Senja.

R. JELIĆ, *Grgur Mrganić.* Autor utvrđuje prezime i porijeklo ovoga zadarskog dobrotvora i rodoljuba iz 15. st. Naime, njemu kao i fra Matiji Zadraniu historičari (Farlati) su pripisali bosansko porijeklo. Međutim dokumenti DAZ govore da rečeni Mrganić potječe iz starohrvatskog plemstva, i to iz porodice Vire-

vić koja potječe iz lučke županije u Ravnim kotarima i da je umro u Zadru prije pada Bosne u turske ruke. Bio je bogat posjednik i trgovac koji je svoje prihode ulagao u karitativne svrhe. Tako je Trećorecima glagoljašima popravio crkvu sv. Ivana Krstitelja u Zadru i sagradio kraj nje samostan. Trećorece je doveo i u novi samostan sv. Mihovila u Zaglavu na Dugom otoku. Sagradio je bolnicu u Zadru i dao načiniti raku za sv. Donata. Trećorecima je omogućio da u Zadru obavljaju službu Božju na staroslavenskom jeziku što su do danas sačuvali.

G. BUJAS, *Rezultati u proučavanju dijela stare hrvatske poezije*. Hrvati nemaju jedne potpune zbirke pučkih pobožnih pjesama, premda postoji dosta velik broj istraživača te najstarije književne vrste kod nas. Autor daje sintetički pregled toga istraživanja kao i njegove rezultate. To široko područje njegove studije može se grupirati u ove teme: 1. *historijat* najstarijih pučkih pobožnih pjesama; 2. pjesmarice i njihova provenijencija i međusobni odnosi; 3. redaktori i prepisivači tih pjesama i pjesmarica; 4. sakupljači pjesama; 5. bibliografija istraživanja.

1. Među najstarije pobožne pjesme idu one s refrenom *Kyrie eleison* koje su iz crkvenog područja prešle u narodne pjesme i običaje; zatim *Narodi nam se kralj nebeski* možda nastala u 13. st.; *Bog se rodi v Vitliomi* iz 15. st. i vrlo raširena *U se vrime godišća*; i napokon prastarinska vrlo raširena kajkavska pjesma *Ta zvezda ta je izešla* koja je došla iz Paza u Istri gdje se najprije pjevala kao kolenda, a kasnije je uvedena i u crkvu.

2. Razni zbornici i pjesmarice (Pariški-code slave 11; Pariški glagoljski zbornik iz god. 1375; Korčulanska, Budljanska, Rapska pjesmarica Boddleianski zbornik - MS. Can lit. 412 iz 1486; pjesmarice zadarskih redaktora Mihovila Bilanovića i Šimuna Vitasovića iz 17. st, 10 kajkavskih pjesmarica i ćirilski zbornik »Libro od mnogijeh razloga«) sadrže pjesme koje pokazuju da su bile zajedničko blago cijeloga hrvatskog naroda bez

obzira na političku pripadnost, na pismo i dijalekte. Prema varijantama i jeziku mogu se zapažati mjesta postanka, smjerovi kretanja i širenja.

3. Pored jednostavnih pisara, prepisivača, uspoređivanje te poezije otkrilo je više redaktora i versifikatora koji su umetali u ustaljeni tekst i svoje stihove. Takvi su bili Zadrani *Armanov, Bilanović, Vidulić, Vitasović*; Rabljani: *Matij Picić* i fra *Bernardin*; Šibenčanin *A. Vrančić*, pa fra *Šimun Klimantović* i toliki drugi.

4. Hrvatska pučka pobožna poezija nije se sistematski sakupljala. Mnogo je po Hrvatskoj popisivao i neke s melodijom izdao *J. Lahner*, a po Dalmaciji trudili su se *Plepel* i *Zaninović*. Drugi su se bavili najstarijim pobožnim pjesmama, njihovim varijantama, jezikom, motivima, historijskim, apokrifnim, poganskoslavenkim elementima, preradama, versifikacijom i metrikom.

5. Sve ove probleme autor je sintetizirao na jednom mjestu i dao na uvid u sakupljenoj bibliografiji od 140 pozicija. Iz svega njegova rada izlazi da je hrvatska duhovna poezija najstarija književna vrsta u historiji naše književnosti, da je usavršavala pjesničku terminologiju, usvojila tonsku muzikalnu versifikaciju osnovanu na akcentu, oblikovala muzikalne troheje i pripravila put brzom razvitku umjetne renesansne poezije na narodnom jeziku. I premda ta poezija nema velike estetske vrijednosti, ipak je njena kulturnorodoljubna funkcija znatna, a to je shvatio dugi niz njenih popularizatora kao i istraživalaca.

SVEZAK 8, (1961)

Knjiga je jubilarno izdanje posvećeno 100-godišnjici narodnog preporoda u Dalmaciji. Dok su prijašnji brojevi štampani u Zagrebu, ovo je izdanje izašlo u centru dalmatinskog narodnog preporoda — u Zadru (Novinski poduzeće »Narodni list«). Već popis radova daje uvid da se u prikazima govori o kulturnohistorijskim, političkim, privrednim i socijalnim prilikama koje su uvjetovale buđenje nacionalne svijesti i dovele do preporoda u Dalmaciji.

G. NOVAK, God. 1860. u polemičkim spisima. Jedno poglavlje iz povijesti borbe Dalmacije za sjedinjenje s Hrvatskom; Vj. MAŠTROVIĆ, Odnos činovnika prema jezičnom pitanju u Dalmaciji u preporodno vrijeme. J. RAVLIĆ, Mihovil Pavlinović kao književnik; Seid M. TRALJIĆ, Natko Nodilo kao urednik Narodnog lista; V. JAKIĆ-CESTARIĆ, Ivan Danilo - političar i kulturni radnik, gramatičar i dijalektolog; O. FIJO, Narodni preporod i pomorstvo; R. VIDOVIĆ, Doprinos Stjepana Ivičevića u kulturnim nastojanjima dalmatinskih preporoditelja; G. BUJAS, Ivan Despot prevodilac; K. PRIJATELJ, Nekoliko umjetničkih portreta dalmatinskih preporoditelja; M. ŠKARICA, Nahodišta i nahodi u Dalmaciji s os-

vrtom na nahode u Zadru (1841-1881); Šibeniku (1851-1880); Z. VINCE, Pravopisno-jezična previranja u sjevernoj Dalmaciji prije 1860. g; J. BEZIĆ, Nosioci zadarskog muzičkog života u odnosu na narodni preporod u Dalmaciji; K. MILUTINOVIĆ, Odjeci i problemi dalmatinskog narodnog preporoda u Vojvodini 1870-1871; N. ČOLAK, Narodni preporod u Dalmaciji u svjetlu historiografije; I. BENDIŠ, Dva pisma Mihe Klaića iz g. 1875. u vezi s hercegovačkim ustankom; Anica NAZOR, Pisma trojice dalmatinskih preporoditelja J. J. STROSSMAYERU; J. RAVLIĆ, Bibliografija Mihovila Pavlinovića; Vj. MAŠTROVIĆ, Prilog bibliografiji o jezičnom pitanju u Dalmaciji 1867-1913).
M. P.